

ministrstvu vere gotova ingerenca, ki je natanko začrta a. Pri katoliški cerkvi in v tem oziru v marsičem merodajen konkordat, ki ga šele treba skleniti z rimsko kurijo, pri pravoslavni cerkvi, ki se je odločila od vaznesenske patriarhije — oprostilna pristojbina znaša poldrug milijon — pa dogovor med državno in srbsko patriarhijo.

Enako bo glede mohamedanske vere, četudi imamo le okrog 600.000 mohamedancev.

O izenačevanju zakonov.

Dr. France Goršič.

Moderna država je družabna organizacija, hkrati pa pravna zajednica, ki nje red določajo pravne norme. Delovanje države, zlasti pa zakonodaja, je delo družbe, ki si je za to izobličila organ: državo. Razmerje družbenih sil, slojev, razreda, zajednic, interesnih skupin, je razmerje državnih sil, slojev, razredov, zajednic, interesnih skupin. Izprva so bile zgol družabne norme. Stoprav kasneje so nastale pravne norme, ki so družabnim normam sovrstne, a ne enakšne. Včasih so drugačne, celo protivne. Herbst Spencerjeva teorija (*consensus universel Comtes* pa *social consensus*) uči medsebojno odvisnost podzajednic pa odvisnost zajednice od podzajednic. Pred zedimbo ima vsaka zajednica svoje nazore o pravnih ustrojih. Ob zedimbi karakterizujejo sestav celote ustave podzajednic kot delov celote. Ko je zedimba izvedena, a ni še završena, v tem času postane sleherna podzajednica sila občutljiva za vse, kar se godi v nje sozajednicah. Zakaj vsaka čuti svojo bitnost dejstveno kot kos celote. Od tod je prizadevanje, da bi se notranji red celote enotno uredil. Razvoj je takšen, da ima izprva vsaka podzajednica svoje posebne norme, potem si prizadevajo jačje, da bi slabšim naprtile svoje norme, končno se izcimijo norme, ki veljajo za celoto. Veliko število norm ni več za to ustvarjenih, da bi delale red v podzajednicah, marveč za to,

da bi se naprtile podzajednicam uredbe, ki izvirajo od celotne družbe. Pravne norme — tu je treba naglasa — se ne tičejo več notranjega reda podzajednic, ampak tičejo se že notranjega reda velezajednice, ki se razmahuje prav tako in premahuje izprva z istim družabnim pritiskom¹), kakor v podzajednicah, kadar uveljavljajo le-té svoje norme navzdol. Tako pride do zapostavljanja podzajednic. Tukaj pa je že gospodovanje in odpor. Odpor izbruhne v podzajednici, ki se čuti zagospodovano, a obrne se proti sozajednici, ki hoče predstavljati celoto in gospodovati.

A v eni načelni točki so pri nas vsi edini. Ta točka se glasi: »skorajšnja izenačitev zakonov za celo državo je samobsebi umevna zahteva«. To je miza, recimo, h kateri posedajo vsi, i ti, ki imajo skomine gospodovanja, i tisti, ki imajo skomine enakosti. Ta točka je ista in jih brati. Ona karakterizuje zajedniško pomisel, kateri so se podredile posihmalne podzajednice, ki so žrtvovale svojo individualnost. Pestra mešanica pravnih norm so. Ako denemo, da so po državnopravnem dogovoru te podzajednice tri, povečana srbska kraljevina pa iz razčlanjene monarhije izdrobljeni novorojenki Hrvaška in Slovenija, pa ni, da bi govorili samo o pravni različnosti treh sestavnih delov, ampak heteronomna je tudi vsaka od treh podzajednic v svoji notranjščini. Srbija, neenakšna že izza balkanske vojne, si je udržavila obilo pokrajin, ki so po zakonodaji mnogolične; Hrvaška si je pripojila tudi nekaj takšnih zemelj, celo Sloveniji je pripadlo ozemlje, ki ima heterogene norme. Da zbok tega še bolj zajema vse tri podzajednice, kako je ustvariti enotni pravdni red, to je logična posledica razvojnih pravil, za vsako družbo veljavnih. Ako bi želja sama obavila to reč, tedaj bi se bila že zdavnaj na en sam delovni načrt zedinila vsa društva pravnikov, ki so na državnem ozemlju. Da se te interesne skupine

¹ Primer: Srbi pa „Prečani“. Da se ta kvarni premah razrašča, tega so nekoliko krivi tudi naši nesociologi, ki slabšajo stvar z abstraktno gorečnostjo, kateri ustreza neznanstvena teorija, da so norme celote a priori gotove, ker so rekvizit narodne zedimbe. Da med brati dejstev ni, ta iluzionizem malikuje mistični ednici, ki ni, niti nikdar ni bila trojica. Ali je čudež, vprašam, da je, kakor je?

še niso udružile, da se nekatere odmikajo, da se ostale udružujejo — na papirju, vse pa da čuvajo »circulos suos«, temu sta vzroka tiho nesoglasje in v veliki meri nejasnost v tem, kdo, kako po načinu, kako zapovrstjo in kdaj naj izenačuje naše zakone. Državna zedimba še ni dovedla do spoznatka, kaj v obče veljaj za zakonodajo v novih razmerah. Slepí nekatere, da se je to in ono »samoobsebi« že izenačilo, n. pr. polnoletnost grajanov, partija kazenskega zakona, pravna likvidacija vojnega stanja. Toda po pičlosti, značaju in kakovosti »izenačenih zakonov« moramo biti opozorjeni, da ne hodimo po pravi poti.

Napačno je umenje, da je zakonodaja vprašanje gole moči. Ne trdim, da je poseben centralni urad za izenačitev zakonov ostvarila pomisel, da je treba močnemu zgol nekega izvrševalca, da se ukažejo novi pravni stavki za nove razmere, a to se menda že sme trditi, da je tale pomisel kasneje pristopila, ko je bil urad že osnovan. Toda trditvi, da daje zakone, kdor je dovolj jak, je treba z vso odločnostjo protipostaviti trditev, da se družba poslužuje države kot tistega organa, ki podzajednicam pravo podeljuje in ga jim — kadar je treba — vsili. Kaj ta organ kot enotno pravo podeli ali vsili, vseh teh pravnih stavkov ne ostvarja država sama, ampak ostvarjata jih, vzajemno delujoč, družba in pravnik. Družba sproži, naj se pravo ostvari. Pravo je posledek njenih sil. Vsebiná je tamkaj gotova, kjer delujejo vse sile v eno samo smer. Tukaj je pravnikova naloga zgol tehnična. Izobličiti mu je vsebino, ki jo je družba izcimila. Globlja je pravnikova naloga in prevzpe se na vsebino, koder delujejo sile v različne smeri, zlasti pa, koder se križajo. Da prilagodi pravni stavek družabnim razvojnim zakonom, mora biti pravnik čestokrat vıdec, ki vodi slepce, ki jedva slutijo skrivne odnošaje, on mora biti prorok bodočnega razvoja, ki ga snuje družba. Kdor govori o »zakonodavcu« in njega »volji«, ta negira velikanski delež, ki ga ima pri tem poslu družba. Država je izvrševaljica družbene volje.

Že Montesquieu je učil, kako je ta posel pričeti, češ, vprašanje državne ustave je ona tehnična naloga, kako je državo ustrojiti, da bi izvrševala voljo družbe kolikor je mogoče brez zadržkov in odporov. Ustava določi stališče in naloge državnim organom, ustava določi pravice in dolžnosti državnih oblastev,

ustava določi, kako je državi kot organu družbe zakone dajati. Čim večja je kulturna in pravna različnost, tem bolj bi se morala družba podvizati, da bi odpravila zadržke in odpore, ki so proti zakonodaji. Podvizati se ji je tako, da podeli državi najprej ustavo. Tu je treba vnovič poudariti, da državno pravo ne vsebuje samovoljnih ukazov njih, ki imajo moč, ampak da je v vsem svojem bistvu zgolj odraz družabnega razvoja. Zgodovina uči pač dovolj primerov, ki so dokaz pravilu, da je predhodnji razvoj družbe pogoj zakonom. Zakonodavstvo ugotavlja ta razvoj, hkrati ga pospešuje in često ga celo prekaša, oblikujoč novim idejam novih pravnih naprav, katere morajo družbinemu razpoloženju ugajati in ga pogoditi. Koder socialni razvoj ni pričel ostvarjati ugodnega razpoloženja, tamkaj bi ostal zakon brez vpliva.

V tem smislu velja — trši od jekla — sociologični zakon, da hodi sleherno pravo za družabnim razvojem. Pravo bi bilo gluho in bi negiralo razvoj družbin, ako bi v nemar puščalo nove družabne oblike. Prizadete podzajednice bi jadikovale v sovražnosti. Organ celote, država, bi jim veljala za verolomnico. Kdo bi to čustvo odpravil, dokler ne bi bilo ustavnih določb, kako je zakone dajati? Saj še ustava včasi nima zadosti jamstev enakopravnosti.

Slovenci so prebogati z izkušnjami, da se narodu nemilo obnaša zajednica, ki ravna v imenu celote. Državotvorna »večina« jih je v imenu celote zatirala, izkoriščala, zapostavljala. Vršila je to ob pomoči organa skupne zajednice. Država je ukazala oblastvom, stopiti v boj proti »manjvredni« podzajednici. Ako bi bil razvoj Slovencev v Avstriji vsaj toli ugoden, kakor pri avstrijskih Poljaki, pritirali bi bili Slovenci gospodujočo sozajednico do spoznatka, da so nepremagljivi. V tem primeru bi se bilo razmerje potom evolucije premaknilo v njihov prid; država bi bila svoje stališče proti njim revidirala; cela zajednica bi se bila iznova uravnovesila. Toda Slovenci tega niso dosegli. Brez njihove zasluge so prestopila državna oblastva z državnim pravom vred v en mah na njihovo plat: svobodo so jim dale višje sile, ki so dismembrirale celoto.

Prav isto velja za ostale osvobojene pokrajine, ki niso bile v podzajedništvu kraljevine srske. Jedva je tej revoluciji sle-

dila nova državna zedimba, evo dokaza, da ga ni izenačevanja prava državinega brez poglobljene družabne enotnosti. Dokaz je v tem, da imamo v novem državnem stvoru toli malo trdnih vezi. Krepka se zdi zgol vojska. Mimo te je enotna, a že izdatno rahlejša, naša organizatorno slabša carinska uprava. Vse ostalo ni, da bi globoko sezalo in vezalo, saj je preveč ovir, ki žarko ožarjajo brezustavje, čigar tovarišici sta neiskrenost in nezrelost. Nismo kos oviram, ki so proti ustavi: laž je, da smo kos oviram, ki so proti občni zakonodaji, zakaj tele ovire premaga zgol ustava. Za zakonodajo ne zadošča vojaška ali policijska sila, treba je še drugih važnih reči, med temi uprave, ki se vodi iz enega središča, pa tudi take sodne uprave s solidno ustavno podlago. Brez te centralizacije ne uspe niti zenotba prava na teriščih, kjer ukazuje država najlože, na poljih upravnega in uradniško - disciplinarnega prava.

Evgen Ehrlich, čigar delom se v prvi vrsti zahvaljujem, da točno premotrujem naše stanje, razločuje v državnem pravu norme, ki jih država kot organ družbe ostvarja, pa norme, za državo tudi zelo važne, ki jih ne ostvarja, ampak jih zgol varuje in ščiti. One so mu norme prve vrste, te pa imenuje norme druge vrste. Onim prišteva državno ustavo, pravo državnih oblastev, čistodržavne norme odločanja, predpise za različne panoge gošpodarskega in družabnega žitja, kadar izhajajo ti predpisi od države (n. pr. za nauk, obrt, finance). Tako naštete so te norme, ki jih ima država ostvariti, prvi del zakonodavnega načelnega načrta, ki ima pričeti z državno ustavo in pronikati v globine gošpodarskih in družabnih norm, katere so nam v dobršnem delu še godba bodočnosti, zakaj nekatere od njih predpostavljajo že precejšnjo kulturno enotnost, — mi pa stojimo komaj ob prvih naperah kulturne zedimbe, katero nam ima menda izsuti neki deus ex machina. Norme druge vrste so kazensko pravo, pravdno pravo, prepovedi ogražanja, policijski predpisi. Kazensko pravo in kazenskopravdno pravo sta zgrajeni od samih norm druge vrste, ki ne ravnaajo žitja kar neposredno, ampak one zgol čuvajo in ohranjajo red, ki je nastal po drugih potih. Diletantstvo bi bilo, ako bi trdili, da to pravo ni, da bi moralo socialnemu razvoju slediti. Ne bo ga, tega enotnega prava, dokler ne bo uzakonjenega prava s po-

glavitnimi normami prve vrste, niti nego bo kulturne priličbe, ki je za to potrebna. Ko še ni sledu ne o ustavnem, niti o upravnem pravu, nikar sledu vzajemnega edinilnega delovanja kulturnih skupin, v tem času da so tla rodovitna za zakone, ki naj izprevržejo notranji pravni red podzajednic?

Daleč v bodočnosti je čas, ko bo zakonodavni zbor po ustavi reševal vladne predloge o kazenskem in kazenskopravdnem redu. Nihče ne more prorokovati, kdaj pride ta čas, toda reči se sme, da slabo kaže socialogova pratika. Nепreprosta družba treh narodov strmi nedelavna v praznoto časa, mesto da bi smotrno korakala za enotnim ciljem kulturne zedimbe. Pač uči zgodovina, da pride neka izenačitev skoraj povsod, toda uči hkrati, da izenačitev ni povsod enaka. Ponekod je globoka, drugod ostane plitva. Ponekod pride prej, ponekod nastopi kasneje. Vse to pa je odvisno od notranje enotnosti. Enotnost notranjega reda je stopnja višjega razvoja, ki jo povzroči in izvrši kulturna asimilacija. Odraz prilikovanja je potreba, ne pa poljubno ukazovanje.

Ko so v naši javnosti razpravljali o izenačitvi jugoslovenskega jezika, je po kratki debati obveljalo mnenje, da se kulturnim dobrinam narodovim ne sme delati sila z ukazi, ampak da je stvar razvoja, da izprilичi jezikovno enotnost. Tudi pravo je dobrina, ki je pokorna vivističnemu načelu postoja in razvoja. Neizprosen je ta razvoj zlasti za državno pravo, ki oklepa norme druge vrste. Res je, da je pravo, ki velja pri nas, še vedno v veliki meri identično pravu desmembrirane države. To dejstvo je samo podkrepitev razvojnega načela, ne pa protidokaz. Izhajajoč od načela, da je pravo funkcija življenja, je Lajovic strmečim očem logično predočil, da to pravo ne črpa moči od države, ki je razdejana, niti od države, ki še ni bila ustanovljena, ampak od družbe, ki se je konstituirala kot zajednica s konservativnim pravilnikom, s katerim je tvoril notranji red harmonijo.

Toda ni bil samo razlog, da je pravilnik dobro ustrezal notranjemu redu, ampak tudi ta razlog, da — novega prava nimaš, dokler ne postane. Niti v Angliji se ne pojavi nova pravna naprava kar po nebeškem navdihu povsod takoj, ampak izcimi se v nekaterih zajednicah ali celo v enem samem

sloju, odkoder jo državni organi razširijo na občnost, razvoj, zelo sličen razvoju znanstvenega jezika, pa njega učlenitvi v pisni jezik. Na Angleškem često uzakonijo tak institut kot statute law. Krasen primer je, da je pravni razvoj pogoj zakonodaji. Harmonija prava z življenjem ni tekst, da bi s par črtami na njem predpisal drug tonovski način, ampak izrazit mnogozvok socialnega razmerja, ki nikdar ne izdoni, pač pa se po pravilih harmonije vzkraj socialnih razmer izpreminja in prilagoduje.

Stvar jurisprudence je, pojmiti méne, stvar države kot socialnega organa pa, uzakonjevati jih, povzemajoč in utrjujoč, kar je je postalo, prednjačeč in usplošnjujoč, koder postaja. Ideja, ki je v takšnem delu, daje zakonom odlesk trajne vrednosti in jih dviga visoko nad vsakdanjost. Brez nje so zakoni skrupucala, ki so prežiti, ko so jedva poviti, a viri so tudi nezadovoljnemu počutju, ki jim nedostaja nobenega smisla za namen in vsebino zakonov. Smisel se poraja vzkraj razvoja, ne pa kar z državno zedimbo, s katero notranji red podzajednic izprva nima neposrednega posla. Pravičnega centralizma so si želili vsi, ki so bili dobre volje, toda te sanje se razpršujejo od federalističnih tekem močnih interesnih skupin. Dokler ni jasnega orisa uzakonjene ustave, nihče ne ve, kolikšen vpliv bo imela državna zedimba na notranji red podzajednic.

Ta da je pravi čas, lotiti se sodne zakonodaje? Domislimo se venadr vsaj sedanjosti, Zedinjenih držav ameriškanskih, Anglije, Švice, Nemčije, kadar ugibamo o razmerju, ki je zaradi ustave tako različno! Ker centralistična prizadevanja zelo pojemajo, se zdi, da bo morda v severoameriškanskih treh sodnih instancah s četrto zajedničko najvišjo sodno instanco ključ razrešitvi naših zadrug za dobršno število let. In tako zaključujem iz pretresovanja, da pomenja izenačitev vseh naših zakonov dolgo zakonodajno dobo, nikakor pa ne tiste dobice, ki so o nji pri nas govorili, ko smo dobili posebno ministrstvo za izenačitev zakonov. Naša legislatura pomenja dve človeški dobi + tisti x , ki je danes deloma toliko določen, da bo varno trajal več ko dve leti, odkar smo se udržavili. Kaže se, da bodo interesne skupine zlih instinktov še čedno število mesecev

umetelno preprečevale, da se zgradi temelj skupnemu poslopju, ki naj vzprejme zakone treh narodov, ki so en narod.

Ko bo stal ustavni temelj, ki bo o njem beseda, da ga je Sizif postavljaj, tedaj bo treba graditi po dobrem načrtu s kamenom na kamen zgradbo, kateri postavimo pač hkonci na vrh mogočen krov: novi grajanski zakonik. Le v tem času, dokler načrt še ni odobren, je mogoče prerokati se o željah, da naj ima ta ali oni del stavbe tako ali drugačno lice. To je stadij predpriprav za izdelovanje načrta. V ta namen je gotovo treba centra, kamor naj se stekajo sprožitve, ki bodo pestre, kakor je pestra mešanica po širnem ozemlju porazpredenih pravnih odnošajev. Toda zbiralnica naj se odreče misli, da je poklicana zakone dajati, marveč svesta naj si bo, da so pravniki za to, da pravo izsledujejo, a država da je, da ukazuje. Zbrati, urediti, preučiti gradivo, sestavljati načrte, poročila, predosnutke, to pač zmore stab uradnikov. Za izsledovanje zakonskih predlog je to premalo, ampak treba je, da sodelujejo najboljši možje vse celote, ki so kos življenju in vesoljnim vedam. Njihove predloge si bo usvojila ustavna vlada, ki jih predloži v pretres zastopnikom celote. Tako jih uzakoni po ustavi in po pameti.

Ni, da bi ustavno zakonodajo še dalje nadomeščali ukazi, na katere se podkreše včasih več včasih manj efemernih nomokratov. Izenačiti zakone se pravi trajno zeliti vsa prava v eno samo pravo, temu pa navdahniti duhá novih smeri. Vsebina in oblika sedanjih sprožitvev mora biti po vsi priliki pravno nezrela, i sociologično i tehnično. Tako izenačenje brez načrta in organizacije bi dovedlo do tega, da bi narod nekoč izpregledal in bi v čisto drugem smislu ponovil besede, nego jih je Napoleon I. izrekel: *mon code est perdu*.

